

SOSYAL ÇATIŞMA VE DİN: MATÜRİDÎ DÜŞÜNCEDE İZDÜŞÜMLERİNE DAİR BİR İNCELEME

Social Conflict and Religion: A Study of Its Projections in Maturid Thought

Mehmet Emin SARIKAYA

Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyoloji Anabilim Dalı

Res. Assist., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Philosophy and Religious Studies, Department of Sociology of Religion

Ankara, Turkey

eminsarikaya.93@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7550-4727

DOI 10.34085/buifd.810415

Öz

Sosyal çatışma kavramı özellikle 1950'li yıllardan sonra sosyolojik teoriye hâkimiyet kuran ve çatışmayı toplumsal süreçleri baltalayan bir öge olarak aktaran işlevselci yaklaşımları eleştirmek adına eleştirel teoriyi yeniden yorumlayan kuramcılar tarafından yoğun bir biçimde gündeme getirilmiştir. Aynı şekilde çatışma kavramının, sosyolojik bir kurum olan din ile ilişkisi sosyal bilim araştırmalarında önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada sosyolojik bir teori olan çatışma teorisi ve din ilişkisi Matürîdî düşünce bağlamında yorumlanmaya çalışılmıştır. Genel ve teorik bir çatışma ve din ilişkisi araştırmasından ziyade çatışma kuramı çerçevesinde bir mezhebin sosyolojik ve teolojik refleksi anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışma, sosyal çatışma ve din ilişkisi çerçevesinde Matürîdî düşünce geleneğini referans alarak grup içi ve grup dışı dini çatışmayı anlamayı amaçlamıştır. Bunun için öncelikle çatışma ve din ilişkisi irdelenmiş ardından Hanefî düşüncede mütekellim- fakih ayrımı üzerine odaklanılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi ve tarihsel dokümantasyon tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Çatışma, Din, Matürîdî, Matürîdîlik, Grup İçi Çatışma

Abstract

The concept of social conflict has been heavily brought to the agenda by theorists who reinterpret critical theory to criticize functionalist approaches that dominate sociological theory and transmit conflict as an element that undermines social processes, especially after the 1950s. Likewise, the relationship of the concept of conflict with religion as a sociological institution has an important place in social science research. In this study, the relationship between conflict theory and religion, which is a sociological theory, is trying to be interpreted in the context of Maturid thought. Rather than general and theoretical research on the relationship between conflict and religion, the sociological and theological reflexes of a sect were tried to be understood within the framework of conflict theory. The study aimed to understand the religious conflict within and outside the group, concerning the Maturîdî thought tradition within the framework of the relationship between social conflict and religion. For this, first of all, the relationship between conflict and religion was examined, and then the focus was on the distinction between mutakellim and faqih in Hanafi thought. The qualitative research method and historical documentation technique were used in the study.

Keywords: Social Conflict, Religion, Maturidi, Maturidiyyah, Intra-Group Conflict

Giriş

Sosyolojik bir kavram olarak çatışma, farklı iki grubun veya bireyin yekdiğerinin fikir veya fiilini devre dışı bırakmak için yürüttüğü mücadelenin adıdır. Çatışan iki grup veya birey arasındaki bu süreç bir karşıtlığın göstergesi olarak her iki tarafın iddialarını da içermektedir (Demir, 2020). Kelime anlamı itibariyle mutabakat veya uzlaşmanın karşıtı olarak çatışma kavramı olumsuz bir anlam çağırıştır. Sosyoloji açısından çatışma en az uzlaşma kadar toplumun doğası ile ilgili bir durumu ifade eder. Bununla birlikte çatışma kavramı toplumsal ilişkiler ile ilgili olarak daha önceden kullanılıyor olsa da sosyal teori olarak, karşılığını Karl Marx'ta bulmuştur. Marx, toplumun işleyişini açıklarken toplumsal sınıflar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu toplumsal sınıf teorisi beraberinde sınıflar arası çatışma tezini getirir. Bu teoriye göre toplum alt ve üst yapı olarak ikiye ayrılır. Altyapıyı belirleyen şey ekonomi yani üretim güçleri (işveren) ve üretimi yapan işçiler arasındaki çatışmadır. Gerçekleşen çatışma, üst yapı öğeleri olan toplumsal kurumları ve bu kurumlardan biri olan dini de şekillendirir. Özetle üst yapıdaki manevi öğeler alt yapıdaki maddi ilişkilerin bir yansımasıdır. Marx böylece sonu komünal bir birliktelik ile bitecek olan çatışmanın egemen olduğu toplumsal bir yapı ve tarih kurgulamıştır (Marx, 1970, 25-26).

Marx'ın bu teorisi iktidarın elindeki gücün ekonomik kaynaklara dayandığını iddia etmektedir. Bütün toplumsal süreçleri ekonomik süreçlere dönüştüren düzenin adı ise kapitalizmdir. Marx'tan ilham alan ancak toplumsal ilişkinin doğasını otorite ilişkileri üzerine kurgulayan Weber'e göre ise çatışmanın doğası sadece ekonomi ile açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Weber çatışmayı güç merkezleri arasında gerçekleşen ve içerisinde değer ve normların da aktif olarak bulunduğu bir süreç olarak resmeder (Weber, 2004, 443-450). Ayrıca çatışmayı besleyecek süreçler toplumsal tabakalar arası eşitsizliklerden kaynaklanabileceği gibi toplumu yöneten otoritelerin meşruiyet arayışından da meydana gelebilir (İnce, 2013: 616; Swingewood, 1998: 209; Turner, 2013: 13). Genel hatları ile çatışma kavramının bir kuram halinde sosyolojide hangi perspektifle ele alındığı bu minvalde özetlenebilir.

Sosyal çatışma kuramı sosyoloji biliminde eleştirel teori kapsamında; çatışma ve din ilişkisi bağlamında geniş bir yer bulmaktadır.¹ Bununla birlikte farklı taraflar arasında gerçekleşen

¹ Çatışma kavramına yönelik yapılan sosyolojik incelemelere göz atıldığında ilk olarak Karl Marx'ın eserlerinden söz edilmelidir. Marx çalışmalarında işçi ve işveren arasındaki çatışmaya odaklanmaktadır. Özellikle *The Communist Manifesto* (1848) da çatışmanın toplumsal boyutlarına değinmiştir. *What Social Classes Owe to Each Other* (1883) adlı çalışmasında William Graham Sumner takip ettiği sosyal darvinizm bakış açısıyla, toplumdaki grupların birbirleri ile ilişkilerini incelemiş, toplumun ancak devlet müdahalesi ile yönetilebilecek gizli çatışma alanlarına sahip olduğunu ifade etmiştir. Robert E. Park ve Ernest W. Burgess *Introduction to The Science of Sociology* (1921) isimli çalışmalarında sosyal çatışmaya dair müstakil bir bölüm ile kavramı derinlemesine ele almışlardır. *The Structure of Social Action* (1937) başlıklı eserinde Talcott Parsons, sosyal entegrasyonu incelerken çatışma kavramını da mefumu muhalifi olarak ele almıştır. Çatışma teorisinin sadece eleştirel ekol tarafından değil işlevselci sosyologlar tarafından da ciddi anlamda incelendiği ifade edilebilir. Gündelik hayat ilişkilerine dair çalışmalarıyla Alman sosyolojisinin önemli isimlerinden George Simmel, *Conflict: The Web of Group-affiliations* (1955) kitabında çatışmayı ve işbirliğini aynı toplumsal sürecin parçaları olarak kurgulamıştır. Lewis Coser, *The Functions of Social Conflict* (1956) çatışma kavramını sosyalleşmenin bir versiyonu ve toplumsal değişimin bir parçası olarak anlatmaktadır. *Community Conflict* (1957) isimli kitabında James Coleman, liberal değerleri ve işlevselliği ön plana çıkararak sosyal çatışmaların analizini ve çözümünü konu etmiştir. Weberyan ekolün modern dönem temsilcilerinden R. Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society* (1959) eserinde sosyal çatışmayı sınıfsal ayrımlar üzerinde değil güç ve otorite temelinde ele almıştır. *The Sociology of Social*

sosyal çatışmanın boyutları ve karakteristiği oldukça önemlidir. Bu çalışma sosyal çatışma ve din ilişkisi çerçevesinde Matürîdî düşünce geleneği referans alınarak grup içi ve grup dışı dini çatışmayı anlamayı amaçlamaktadır. Bunun için öncelikle çatışma ve din ilişkisi irdelenecek ardından Hanefî düşüncede mütekellim- fakih ayrımı üzerine odaklanılacaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi ve tarihsel dokümantasyon tekniği kullanılmıştır. Bu çerçevede sosyal çatışma kuramı, çatışma ve din ilişkisi sosyoloji kitaplarından; Matürîdî düşünce ise mezhebin kendi kaynaklarından faydalanılarak ele alınmıştır.

1. Çatışma Kavramına Dair

Çatışma kavramı, özellikle 1950'li yıllardan sonra eleştirel teoriyi yeniden ele alan kuramcılar tarafından sosyoloji literatürüne hükmeden ve çatışmayı toplumsal süreçleri baltalayan bir öge olarak aktaran işlevselci yaklaşımları eleştirmek adına akademik çalışmalara konu edilmiştir (Foucault, 1971; Bourdieu, 1979; Habermas, 1986). Çalışmalarında toplumsal süreçlerin sadece uzlaşma ve denge içerisinde ilerlemediğini vurgulayan Dahrendorf, Coser ve Bourdieu gibi kuramcılar çatışmayı mikro sosyolojik süreçleri de içine alacak şekilde yeniden yorumlamışlardır. Marx sonrası eleştirel teori kuramcılarında olan George Simmel'e göre çatışma klasik tanımıyla sadece iki farklı grup arasında gerçekleşen bir olay olarak görülmemelidir. Aksine denge, çatışma, sevgi ve nefret gibi eylemlerin aynı toplumsal grup içerisinde var olduğu bütünleşmiş bir toplumsal yapıdan bahsetmektedir. Ona göre çatışma; Marx'ın ifade ettiği tarzda büyük toplumsal kutuplaşmalar arasında değil daha küçük gruplar arasında gerçekleşir (Turner, 1991). Simmel'i takip eden Coser'a göre çatışma kendi başına sadece negatif olarak anlaşılacak bir denge unsurudur. Toplumsal grubun negatif referans noktası olarak öteki ile olası çatışma hali, grup içi bütünleşmeyi artırmaktadır. Eğer ki çatışmanın yaşandığı toplum kişilerin veya grupların düşüncelerine ket vurmuyorsa yaşanan ufak çaplı çatışmalar toplumu yıkıma uğratacak büyük patlamaları engellemektedir. Çatışma olgusunun merkezine güç, otorite ve çıkar ilişkilerini koyan Dahrendorf'a göre ise toplumsal

Conflicts (1973) isimli kitabında L. Kriesberg sosyal çatışma kuramının tarihini ve kuram üzerine temellendirilen teorileri toplu şekilde ele almayı amaçlamıştır. Weberian ekolün takipçilerinden Conflict Sociology: Toward an Explanatory Science (1975) kitabıyla Randa Collins, çatışma kuramını toplumsal bütünleşme ve çatışma ilişkisi üzerinden okumuştur. Modern dönem eleştirel okul temsilcisi olarak Pierre Bourdieu *In Other Words: Essays Towards a Reflexive Sociology* (1990), *An Invitation to Reflexive Sociology* (1992) isimli eserlerinde çatışma teorisini ideolojik bir sınıfsal çıkar çatışmasının ötesinde *habitus, alan ve (kültürel ve ekonomik) sermaye* kavramları çerçevesinde yeniden değerlendirerek sistemleştirmiştir. Sosyal çatışma ve din ilişkisine dair yapılan çalışmalara bakıldığında karşımıza dinler arası, etnik ve dini gruplar arası çatışma görüntüleri üzerinden gerçekleştirilmiş eserler çıkmaktadır. Emile Durkheim, *The Elementary Forms of the Religious Life* (1912) adlı eserinin özellikle sonuç kısmında din ve çatışma ilişkisini gündeme getirmiştir. *Sur la religion* (1968) isimli Karl Marks ve F. Engels'in din hakkında yazılarının toplamından oluşan eser din ve çatışma ilişkisine eğilmiştir. D. L. Horowitz'in *Ethnic Groups in Conflict* (1985) isimli kitabı sosyal çatışmaların oluşmasındaki etnik kimliğin rolünü ve motivasyonunu irdelenmiştir. *Semites and Anti-Semites: An Inquiry Into Conflict and Prejudice* (1987) adlı eserinde Bernard Lewis, Yahudi ırkına ve dine karşı oluşan sosyal çatışma ortamından bahsetmiştir. Aynı şekilde Samuel P. Huntington's *Clash of Civilizations* (1996) çalışmasında medeniyetler ve dolayısıyla dinler arası yaşanacak bir çatışmaya dikkat çekmiştir. *The Price of Freedom Denied: Religious Persecution and Conflict in the 21st Century* (2011) başlıklı eserinde R. Finke, 21. Yy'da dini gerekçelerle gerçekleşen çatışmalara odaklanmıştır. Silvestri and Mayall, *The Role of Religion in Conflict and Peacebuilding* (2015) isimli kitaplarında dinin çatışma ve barış inşası çabalarındaki rolünü konu etmişlerdir. Sosyal çatışma ve din konusunda ülkemizde yazılan eserlere baktığımızda bu alanda çok fazla çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. *Sosyal Çatışma ve Din* (2010) makalesi ile Halil Aydınalp bu konuyu din sosyolojisi bağlamında çalışmıştır. Ejder Okumuş'un *Toplumsal Çatışma ve Din* (2017) isimli eseri din sosyolojisi çerçevesinde çatışma ve din ilişkisini ele almıştır. Yakın zamanda *Çatışma Çözümü ve Dinler* (2020) makalesi ile Okumuş, bu araştırma sahasına katkıda bulunmuştur.

normları ortaya çıkaran süreçler bütünleşmenin ürünü olmayıp güçlü tarafın belirlendiği çatışmaya dayalı toplumsal ilişkilerin sonucudur. Çatışma, güç dengesini oluştururken statükoya neden oluyor gibi gözükse de toplumsal değişim ve gelişimin temelidir. Son olarak Bourdieu, Marx'ın sınıf kavramı ve merkeze koyduğu ekonomi olgusuna karşın çatışmanın, sınıflar arasında değil *alanlar* arasında gerçekleştiğini ifade etmektedir. Ona göre toplum içerisinde karşıt *alanlar* ve belli bir *alan* içerisinde süre gelen çatışmada bireylerin sadece ekonomik sermayeleri bulunmamakta, kültürel ve sosyal sermayeleri de çatışmanın gidişatına ve sonucuna etki etmektedir (Aydınalp, 2010: 190-92; Slattery, 2007: 182-83).

Çatışma kuramı bu şekliyle durağan bir toplum yapısını reddederken egemen güçlerin, iktidarın, toplumsal arenada kendilerine alan açmak isteyen grupların varlığını ve mücadelesini gün yüzüne çıkarmaktadır. Özellikle 1950 sonrası çatışma kuramcılarının teorilerinde tek düze pozitivist bir toplum algısının yerini, ilişkisel süreçleri barındıran bir sosyolojik çözümlemenin aldığı görülmektedir (Colins, 2011: 162). Aynı zamanda çatışma kavramının değişim kavramı ile başa baş gittiği ifade edilir. Öyle ki 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan soğuk savaş ve beraberinde meydana gelen ideolojik, fiili saldırı vb. çatışmalar bu büyük değişimlerin şafağında ortaya çıkmıştır (Mitchell, 2006: 13).

Çatışmanın oluşumuna göz atıldığında çatışmaya katılan her iki tarafı ilgilendiren beş temel özellikten bahsedilebilir. Bunlardan ilki *farkındalıklıdır*. Yani çatışan taraflar en derin duyguları ve güçlü tutkuları ile karşısına konumlandığı kişi, düşünce veya grupla ilişkisi hakkında bilinçli bir eylem içerisinde. İkinci olarak çatışmanın doğasına etki eden şey her iki tarafın da takipçilerine çatışmayı sürdürmedeki amaç ve ulaşmak istedikleri hedefler hakkındaki vaatlerinin *yoğunluğudur*. Zira duygular ve davranışlar etkileşim halindedir. Çatışmanın üçüncü boyutu katılımcıların içselleştirdiği *yönetmelik* olarak ifade edilmektedir. Yönetmelik, çatışmaya dair kişileri yönlendirecek olan kuralları içeren izlencelerdir. Dördüncü boyutu ile çatışma iki taraf arasındaki zıtlığın içeriğine dair ilişkilerin (purity) *saflığıdır*. Yani ikili çekişmelere sahne olan çatışmada birinin kazanması, doğal olarak diğerinin kaybetmesi anlamına gelecek sıfır toplamlı bir oyun gibidir. Çatışmanın seyrini ve sonuçlarını belirleyecek en önemli ve son boyutu ise *güç eşitsizliği*dir. Bunun yanında gücü elinde bulunduran taraf daima kazanan olmak zorunda değildir. Güçsüzlük çatışmanın gidişatına dair ilk madde olan farkındalığı artırmaktadır (Kriesberg, 1973: 14- 21).

İki kişi/grup arasında sosyal çatışmanın karakteristik özellikleri bulunmaktadır. Aynı zamanda her çatışmanın ortaya çıkışı ve seyri çekişmeli konulara ve düşmanlığın seyrine bağlıdır. Bu karakteristik özelliklerden ilki *smurların kesinliği*dir. Sınırların kesinliği, her iki tarafın (yukarıda bahsedilen) farkındalığının boyutuna göre daha az ihlal edilir. Çatışan tarafların her biri kendi içerisinde *organize olma derecelerine* göre farklılaşır. İyi organize olmuş bir grup diğerine karşı avantaj sağlar. Buna örnek olarak her ülkenin dış ilişkilerinden sorumlu bakanlıkları verilebilir. Karşılıklı çatışma ihtimali olan birimler arasında *sistem bağlamları* olarak adlandırılan alt-üst ilişkileri veya birbiri ile bağlantılı olma söz konusu olabilmektedir. Hocalar ve öğrenciler arasında yaşanabilecek bir çatışma buna örnektir (Kriesberg, 1973: 22- 25).

2. Din ve Sosyal Çatışma

Dini tanımlamaya kalkıştığımızda eğer ki bir dinin teolojisi üzerinden konuşmuyorsak bizi genel bir tanıma götürecektir ortak referans noktalarına ulaşmamız neredeyse imkansızdır. Bunun nedeni, dünya üzerinde var olan sayısız din ve bu dinlerin ortaya koymuş oldukları din tanımlarının farklılığıdır. Bu nedenle dini tanımlamaktansa onun tarihi ve sosyal bağlamları

anlaşılmaya ve tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu tür tanımların işlevsel ve özcü olarak kategorize edilmesi mümkündür. İşlevsel tanımlar dinin değiştirici gücüne atıf yaparken özsel tanımlar neliğine yönelik vurgu içerirler. Bununla birlikte bir dine inanan insanların kendi inançlarının din tanımı dışında bir tanımı kabul etmesi beklenmemektedir (Frazer - Friedli, 2015: 9).

2.1. Farklı Boyutlarıyla Din ve Sosyal Çatışma

Dinin belirli bir tanımının üzerinde uzlaşa sağlanamaması dahi din ve sosyal çatışma ilişkisine dair önemli bir ipucudur. Bu çerçevede din ve sosyal çatışma ilişkisi toplumsal bağlamı içerisinde beş farklı boyut² üzerinden incelenebilir. Bunlardan ilki iç grup-dış grup ayrımını yaparak sınırlar oluşturan *topluluk olarak dindir*. Din bu noktada gruba aidiyetin ve kimliğin oluşturulmasında rol oynar (Frazer - Friedli, 2015:11). Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan Hz. Musa ve Firavun arasında geçen mücadele, Medine'de Müslümanların onları yok etmeyi planlayan müşriklerle yaşadığı çatışma, Haçlı Seferleri sırasında Hristiyanların İslam'a olan saldırıları, yakın tarihte Şii ve Sünni mezhep kavgaları, Katolik ve Protestanlar arasında yaşanan ulusları içine alacak şekilde büyüyen çatışmalar bir topluluk olarak din ve dinin şekillendirici etkisinde milli kimliğin sebep olduğu gerilimlere örnektir (Aydinalp, 2010: 196-97).

İkinci boyutu ile dinin çatışma ile ilişkisi *öğretiler seti* olarak ön plana çıktığı süreçlerde görülmektedir. Dini öğretiler toplum içerisinde bir taraftar kitlesi oluşturabileceği gibi bir grubun oluşmasında temel etken olabilir. Bu şekilde bir toplum içerisinde karşı karşıya gelen öğretiler arasında yaşanacak muhtemel çatışmalardan bahsedilebilir. Bu öğretiler, dinler arasında farklı referanslarla ön plana çıkarılır. Örneğin; İslam dininde öğretilerde ilk unsur Kur'an iken Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın şahısıdır. Gayba dair inançlar seti olarak da tanımlanabilecek bu öğretilerin birer inanç konusu oluşu çoğu zaman çatışmanın seyrini etkilemektedir. Bununla birlikte zihniyet oluşturuca yönü ile öğreti, dini inançlar bağlamında her zaman çatışmaya değil ortak bir noktada buluşturarak barışa da hizmet eder (Frazer- Friedli, 2015:11-2). Sosyolojik bakış açısıyla dinlerin temel öğretilerine yapılan itirazlar, aynı din içerisinde öğretilerin farklı yorumlanması ile oluşabilecek bir çatışmaya daima alan açabilir. Buna İslam dininde sûfi ve bâtinî hareketler, Ortodoks ve Roma Katolikliği arasındaki çekişmeler örnek olarak gösterilebilir (Aydinalp, 2010: 203).

Üçüncü boyutu ile *maneviyat olarak din* kurumsal dindarlık veya yukarıda bahsedilen şekliyle temel öğreti dışında kişisel tecrübelerle dayanan bir dindarlık formunu üretmektedir. Zirvede yaşanan tecrübeler üzerinden şekillenen çoğu zaman bir karizmatik lider etrafında örgütlenen bu tür bir dindarlığın kurumsal dini otoritelerle çatışma ihtimali yüksek iken dindarlar arası diyaloga ve barışa açık bir tarafı da mevcuttur (Frazer- Friedli, 2015:12-3). Anadolu'da yeşeren Kalenderilik Hareketi bu tür Ortodoksi- Heterodoksi çatışması bağlamında değerlendirilebilir (Azamat, 2001).

Hayatın her alanında; giyimde, uykuda, hastalıkta, ölümden vb. *bir pratik olarak din* inançlar arasında farklılıkların gündelik hayatta en bariz olarak görüldüğü boyuttur. Dini ritüeller ve pratikler çoğu zaman hem dinler hem de bir dinin inananları arasında çatışma unsuru haline gelebilmektedir (Frazer - Friedli, 2015:13-4). Örneğin; Türkiye toplumunda uzun süre gündemi

² Bkz. Benzer bir sınıflandırma için Glock, Y., C. (1962). "On the Study of Religious Commitment", *Religious Education*. Köktaş, M., E. (2007) içinde *Din Sosyolojisi*. Aktay (ed.). İstanbul: Vadi Yay. (Aktay, 2007).

meşgul eden başörtüsü tartışmaları farklı bir boyut kazanarak başörtüsü kullananlar arasında post-modern gündelik yaşam pratiklerini benimseyenler ile geleneksel pratikleri önemseyenler arasında karşılıklı çatışma alanına dönüşmüştür (Akdoğan - Sungur, 2016: 70). Pratiğe dair gündelik hayatta karşımıza sıkça çıkan çatışma alanları, İslam dini özelinde 'bid'at' kavramı etrafında şekillenmektedir. Özellikle selefi İslam yorumunda bid'atler dine sonradan eklenen ve terk edilmesi gereken davranışlardır (Evkuran, 2015: 77).

Din ve sosyal çatışma ilişkisinde son boyut *söylem olarak dindir*. Söylem, problemler hakkında düşünme ve eyleme geçme aşamasında insanları motive etmektedir. Bu, dinin meşrulaştırma işlevinin bir göstergesidir. Foucault, söylemin önemine dikkat çekerken Berger ve Luckman toplumların kendi gerçekliklerini yarattıklarından bahsetmiştir. Dini söylem dünyaya anlam vermede bir manifesto işlevini üstlenir (Frazer - Friedli, 2015:14). Eğer bir toplumda hukuki yollardan egemenliğin devredilmesi söz konusu değil ise burada devrim ve dolayısıyla çatışmaya yol açan bir ayaklanma ile egemenliğin el değiştirmesi söz konusudur. Bu tür ayaklanmalarda dini söylemin, Tanrı tarafından istenen bir toplumsal düzene çağrı olarak devrimi işaret etmesi yani meşrulaştırması söz konusu olabilir (Aktay - Köktaş, 2007: 95). Dini söylemlerde ortaya konulan cihat ve şehadete dair yorumlar, örneğin; Yahudilikte Filistin ve çevresinin Yahudilere vaat edildiğine dair dini söylem dinin bu meşrulaştırıcı yönüne örnektir (Aydinalp, 2010: 195). Bu şekilde bir çatışmanın ateşlenmesi söz konusu olabilir.

Bu beş boyutu ile din sosyal alanda iddiaları olan ve inananlarına sembolik sınırlar çizen bir toplumsal kurumdur. Sınırları ve anlam dünyası ihlal edildiğinde ekonomik, politik ve sosyal çatışmanın dini bir çatışma haline evrilmesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Ekonomik veya siyasi çatışmalarda insanları motive eden ödül ve gelecek beklentisinin ötesinde ahlaki ve manevi bir söylem olarak dinlerin ödül ve vaatleri inananları çok daha hızlı harekete geçirmekte aynı zamanda faaliyetlerini meşrulaştırmaktadır (Aydinalp, 2014: 131-32).

2.2. Çatışma Alanları

Sosyal çatışma her defasında tüm boyutları ile kendisini göstermeyebilir. Yani çatışmanın yaşandığı toplum ve dine göre bu boyutlardan birkaçı veya hepsi ortaya çıkabilir. Bununla birlikte din ve sosyal çatışmanın boyutlarının gündelik hayatta en bariz olarak görüldüğü alan köktenci dini hareketlerdir. Bu hareketler, içinden çıktığı dinin söyleminden yola çıkarak geleneksel dini öğretilerden ayrılıp, değişmez standartlara sahip ve modern bir anlayış ortaya koymaktadırlar (Gunderson, 2004: 23- 25). Bunun yanında yeniden yorumladıkları dini metinler üzerinden siyasallaştırılmış bir dini öğreti seti ile taraftarlarına seçmeci bir din yorumu sundukları söylenebilir. Dinin manevi boyutuna dair yorum farklılıklarını dinin aslına bir itiraz olarak anlayan bu tür köktenci hareketlerin, dini pratik ve öğretilere nakil temelli bir yaklaşımı esas aldığı ve gerektiğinde güç kullanarak insanlara bu hakikatleri kabul ettirmeyi meşru gördüğü ifade edilebilir. Bu tarz yaklaşımların inananlar arasında ayrışmayı ve çatışmayı besleyeceği söylenebilir. Köktencilige örnek olarak Yahudi köktenciliği gösterilebilir. Talmud literatürü doğru şekilde yorumlanmadığında Tevrat'ın gerçek anlamda anlaşılamayacağını savunan köktenci Yahudiler, özellikle siyasi planda İsrail'in sömürgeci politikalarını desteklemekte dahası vaat edilmiş topraklar olarak gördükleri Kudüs'ün diğer dinlerle bağlantısının kesilmesini istemekte ve buna dönük çalışmalar yürütmektedirler. Dünya üzerindeki Yahudi nüfusuna oranla azınlıkta olmaları -köktenci Yahudilerin- siyasete etkilerinin büyüklüğü ile çelişir gözükmektedir (Shakak - Mezvinsky, 2016: 33-5). Ancak bu çoğunluk- azınlık ilişkisi dini grubun ortaya koyduğu düşünceye verilen toplum desteğiyle yön değiştirebilmektedir (Aktay - Köktaş, 2007: 97).

Din ve sosyal çatışmanın bir başka vechesini seküler toplum ve din arasındaki çatışma oluşturur. Bu çatışmanın bir tarafı dini referanslarla sosyal olgulara yaklaşırken diğer tarafta dine karşı negatif algı, seküler bir 'inancı' çıkış noktası almakta ve özellikle dinin sadece maneviyat boyutuna yönelmesi ile dikkat çekmektedir. Bu tarz çatışmaya örnek olarak Türkiye'de yaşanagelmiş süreçler verilebilir. Laikliğin Fransa'da olduğu şekliyle katı bir yorumu, Türkiye'de devleti yöneten seküler yönetim ve anayasal aygıtların halka karşı sert politikalar izlemesini beraberinde getirmiştir (Çağlar, 1994; 114- 16; Karlı, 1994: 24). Bu minvalde ortaya çıkan ilerici- gerici tartışmaları yanlış bir zeminde akseden ve irtica söylemleri ile pekiştirilen din ve sosyal çatışma ilişkisine örnektir (İnce, 2013: 625). Sosyal çatışma ve din ilişkisi önemli görülen temalar altında değerlendirildikten sonra şimdi sosyal çatışma kavramının bu yazı kapsamındaki odak tartışmasına geçilebilir.

3. İmam Matürîdî ve Matürîdîlik

Matürîdîlik, İmam Matürîdî'nin Türk toplum geleneği ve düşüncesi etrafında tesis ettiği inanç sistemi veya din anlayışına verilen isimdir (Duman, 2009, 110; Ecer, 2009, 101; Yavuz, 2019, 1/14-23). İmam Matürîdî'nin talebeleri onun düşüncesini sistemli bir şekilde toparlayarak Matürîdîlik adı verilen kelimelik ekolünü oluşturmuşlardır. Ekole ismini veren İmam Matürîdî'nin, bugün Özbekistan'ın kuzey batısında sayfiye olarak kullanılan Maturid isimli köyde tam olarak doğum tarihi bilinmese de akranları olan ilim adamalarının doğum tarihlerinden yola çıkılarak 844 yılında doğduğu ve 944 yılında vefat ettiği bilinmektedir. Yaşadığı zaman dilimi, Abbasi İmparatorluğu'nun zayıfladığı ve aynı zamanda Matürîdî'nin hayatını sürdürdüğü Maverâünnehir bölgesinde ilmi ve alimleri kollayan³ bir hükümdarlık olan Sâmanî Hanedanlığının en parlak dönemine denk gelmiştir. Siyasi anlaşmazlıklardan uzak bir bölgede ilim ile uğraşan Matürîdî'nin elimize ulaşan eserleri Kitabü't-Tevhid ve Te'vilatu'l-Kur'an isimli iki kitabıdır. Türk ve İslam düşüncesini harmanlayan bu iki eser Hanefî metodu takip eden kelimelik çizgide oluşturulmuştur. Zira İmam Matürîdî'nin hocaları İmam Ebu Hanife'nin öğrencileridir (Ak, 2008:34;40; Özcan, 2012:24-5). Matürîdîliğin ortaya çıktığı dönemin sosyolojisine bakıldığında mezhebin açık bir coğrafya olan Maverâünnehir bölgesinde bulunması ve bu bölgenin İran'a olan yakınlığı farklı din ve inançlarla karşılıklı teması imkan tanımıştır. Ayrıca bu bölge, dışlanan ve baskı gören ulemanın göç ettiği daha özgür bir ilmi ortamdır (Evkuran, 2012, 17). Aynı zamanda Hanefî düşünce içerisinde fıkhî ve itikadî Ebu Hanife'ye tabi olan bir itikadî mezhep olarak *Matürîdîyye*'nin öne çıkarılması yeni bir muhatap olan Eşârî Şafii ulemanın varlığı ve eleştirileri neticesindedir (Kalaycı, 2018, 2/50-51). Bu çerçevede oluşan *karşıt alanlar* gerekli olan kültürel sermayeye sahip olduğu düşünülen Matürîdî düşünce etrafında toplanmayı kaçınılmaz kılmıştır.

Matürîdî düşünce ele alınırken en çok düşülen hata günün koşulları ile ekolün olduğu zamanın şartlarının eşitlenmesi ve Matürîdîliğin yöntemine dair mikro çalışmaların atlanarak, makro söylemler üzerinden analiz edilmesidir (İşcan, 2014, 154-155). Örneğin; İmam Matürîdî, din ve devlet işleri ile ilgili söyleminde günümüz laiklik tartışmaları çerçevesinde veya Modernitenin sorunlarını göz önüne alan bir yorum ortaya koymamaktadır. Zira İmam Matürîdî'den din ve siyaset ilişkisine dair bir meselede konuyu sadece aklın alanına açıp

³ Sübjektif bir ifade olmakla birlikte daha ileri okumalar için bkz. Aydın, Osman (2018). Semerkant tarihi -fethinden Sâmanîler'in yıkılışına kadar (93-389/711-999)- / Osman Aydın. -göz. geç. 2. bs. - Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı.

Allah'ın ilkelerini bir kenara bırakacak bir yorum ortaya koyması beklenmemelidir. Bu çerçevede örnek verilen görüşleri ele alınacak olursa Matürîdî hilafet meselesinin Şia'nın iddia ettiği gibi iman ve küfür sorunu haline getirilemeyeceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte imametin Kureyş kabilesine ait olmasını da siyaseten uygun bulmaktadır. Bunun nedeni Allah'ın yönetime dair ilkelerine, Kureyş'in daha çok itaat edeceğine olan inancıdır. Aynı şekilde bir Türk alim olarak meseleleri yorumlaması, yine çağdaş bir konu olan Türk-İslam düşüncesinin metodolojisini yazdığı şeklinde anlaşılmalıdır. Burada hatırlanması gereken nokta Matürîdî'nin akıl ve vahyin arasını açmayan birini diğerine baskı unsuru haline getirmeyen dengeli bir teoloji yaptığıdır. İmam Matürîdî, görüşlerini ortaya koyarken vahyin çizdiği sınırlara azami itina göstermiştir (Özdeş, 2010: 34-6). Bununla birlikte İmam Matürîdî her ne kadar yaşadığı dönemin bir bilgini olsa da görüşleri itibari ile bugün gündemimizde olan pek çok konuya benzer teolojik sorunları ele aldığı bir vakıadır (Evkuran, 2012, 17).

Matürîdî'nin yöntemine bakıldığında, görüşlerini ispat ve karşıt görüşleri reddederken ikna yöntemini esas aldığı görülmektedir. Bunu yaparken naklin yanında akli, sosyolojik ve tarihi delilleri de kullanmıştır. Bu yönüyle muhalif düşüncelere karşı baskı oluşturarak egemenlik kurmamış onların düşüncelerindeki eksikleri göstermeye çalışmıştır. Akli kullanırken onun sınırlarına da dikkat çeken Matürîdî, gayba dair meselelerde naklin ön planda tutulacağını ifade etmektedir. Kelam yöntemi olarak aklın ve naklin yanında sosyolojik, psikolojik ve dil bilimsel bilgilere de yer vermesi, metodunun orijinal olan tarafıdır (Matürîdî, 2017, 1/59-64; Ak, 2008, 48-52).

Yukarıda ifade edilen mezheplerin tarihsel pozisyonlarını daha iyi anlamak adına sosyolojik düşünüşü ön plana çıkararak Tekin'in (2018) "Tarihsel süreçte siyasî, sosyal, kültürel vb. olaylar ve düşüncelerle etkileşimler ile kendi içerisinde tutarlı ve sistematik tezler, görüşler ve yorumlara sahip olan ve bu boyutuyla ana dini yapının içinde itikadî ve amelî açıdan farklı yorumlar geliştirmiş dini sosyal kategorilerdir" şeklindeki mezhep tanımı ele alınabilir. Bu tanımdan yola çıkarak mezhebin tarihselliği, farklılaşması (İslam'da bu farklılaşma ana yapıdan kopma değildir), bölünme özelliği gibi sosyo-dini kategorilere sahip olduğu vurgulanmaktadır (Tekin, 2018, 234-235). Mezheplerin oluşum süreci düşünüldüğünde Matürîdî mezhebinin de ortaya çıkış serüveninde psiko-sosyal faktörlerin (Dini zihniyet, içinde yaşanan kültür, farklı düşüncelerle etkileşim vb.) etkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte Wach'ın Hıristiyan kültür özelinde kilise ve mezhep ayrımı çerçevesinde belirttiği mezhebin oluşumunda 'ayrılma' ve 'tecrit' gibi iki önemli çatışma unsurunun ön planda olduğu hatırlanmalıdır (Wach, 1987, 28; Wach, 1995, 257). İslam dini içerisinde mezheplerin oluşum çizgisi incelendiğinde her mezhebin kendini İslami yorumun merkezinde görüp diğerlerine yönelik ayrıştırıcı, çatışmacı bir dili benimsediği anlaşılmaktadır. Bu şekildeki söylemlerin 'fırka-i naciye' düşüncesi temelinde inşa edildiği ifade edilebilir (Büyükkara, 2017, 48). Bir din içerisinde teşekkül eden mezhepler arası fikri ve fiili çatışmanın, mezheplerin tarihsel olgular olduğu vurgulanarak aşılması söz konusu ise de mezhebin mensupları açısından böyle bir bakış açısı çoğu zaman mümkün olmamaktadır (Tekin, 2018, 40). Çünkü inanmanın koşulu, inanılan şeyin gerçekliğine olan bağlılıktır. Bu bağlamda çalışma, sosyal çatışma ve din ilişkisini Matürîdî ekolü merkeze koyarak yaşanan çatışmalar ve ekolün diğer inanç unsurlarına dair tutumları kapsamında anlamayı amaçlamaktadır. Problemin betimlenmesinde mezhep içi çatışmaya fakih-mütekellim ayrışması; mezhep dışı çatışmaya grup dışı inançlara ve grubun inancından ayrılmaya bakış örnek teşkil edecektir.

3.1. Grup İçi Çatışma: Fakih-Mütekellim Farklılaşması

Maveraünnehir bölgesi Hanefî anlayışın en yaygın olduğu bölgelerden biridir. Bu bölgede Hanefî din anlayışına uymayan Kerramilik gibi düşünce sistemlerinin tutunamadığı bilinmektedir (Karadaş, 2009, 45). Bununla birlikte Hanefî İslam yorumu, kendi içerisinde farklı iki ekol tarafından: Semerkant ve Buhara gibi iki önemli ilim şehrinde yaşatılmıştır. Bu iki ekol arasındaki temel fark Semerkant ekolünün Mütekellim Hanefiler, yani kelim ile ilgilenen kanadı oluşturması; Buhara ekolünün de Fakih Hanefiler, yani fıkıh ile ilgilenen tarafı teşkil etmesi itibari ile dini meselelerde farklı anlayışları temsil etmeleridir. Bu iki ekol arasında belirli *sınır* noktaları bulunmaktadır. Bunlardan ilki *öğreti setleri* itibari ile ellerindeki kaynakları ve rivayetleri farklı yorumlamalarıdır. Mütekellim Hanefilere göre Ebu Hanife, bizzat kelim ilmi ile uğraşmış ve bu ilmi aktarmıştır. Fakih Hanefilere göre ise Ebu Hanife, kelim ilmi ile uğraşmayı yasaklamıştır. Fakih Hanefiler, Maveraünnehir bölgesinde yoğunluğu ellerinde bulundurmaktadırlar. Bu çerçevede kelim ilmi ile uğraşanların arkasında namaz kılınmayacağına, kelim kitaplarının değerli bir mal hükmünde olmadığına, kelim ilminin dini ilimler içerisinde sayılmayacağına dair fetvalar, takipçiler arasındaki *farkındalığı* artırırken içselleştirilen bir *yönetmelik* haline gelmiştir. Bu haliyle dini söylem de hâkim dil Fakih Hanefilerin elindedir. Aynı zamanda zamanın hükümdarları ile olan ilişkiler Hanefî fakihlerin dini topluluk olarak avantajlı konumda olmasının nedenidir. Bu çerçevede çatışmanın tarafları arasında bariz bir *güç eşitsizliğinden* bahsedilebilir. Bunun en çarpıcı örneği; Matürîdî- Hanefî olan Ebû İshâk Zâhid es-Saffâr'ın Sultan Sencer tarafından Buhara baş kadılığından azledilerek sürgün edilmesidir. Yaşanan sosyo-dini çatışmada Mütekellim Hanefilerin, yazılı kaynaklar olan Ebu Hanife'nin akaid risalelerine atıfla ortaya koydukları görüşler, Fakih Hanefiler yazılı kaynaklara oranla daha az güvenilir olan sözlü mirasa dayanmasına rağmen ellerinde bulundurdukları *yoğunluk* ve siyasi otorite sayesinde çatışmanın seyri Mütekellim Hanefiler lehine değişmemiştir. Bunun sonucu olarak bir mütekellim olan İmam Matürîdî ve eserleri yaşadığı bölgede yaklaşık iki asır boyunca ihmal edilmiştir (Demir, 2016: 462; Demir, 2017: 644-50).

Fakih ve Mütekellim Hanefiler arasındaki çatışmanın öne çıkan sınırlarına baktığımızda, ilk olarak aklın kesin bilgiye ulaştığı alanlarda otorite kabul edilmesi ve dini konularda akıl ve nakil dengesinin korunmasına dair anlayış ön plana çıkmaktadır. Mütekellim Hanefiler, İmam Matürîdî örneğinde görüldüğü üzere bu anlayışı kabul ederken Fakih Hanefiler bu konuda aynı fikri paylaşmamaktadırlar. İkinci konu olarak imanın yaratılmış olup, olmaması meselesinde Matürîdî ve diğer Mütekellim Hanefiler yaratılmış olduğunu savunurken Fakih Hanefiler imanın yaratılmadığı fikri üzerinde uzlaşmışlardır (Demir, 2017: 652-4). Bütün bu örnekler düşünüldüğünde çatışmanın tarafları açısından dini öğreti, bölgede sağlanan nüfuz ve öğretilerin kaynaklarının güvenilirlik düzeyleri çatışmanın şeklini ve sınırlarını belirlemektedir. Bu anlamda çatışmanın tarafı olarak Matürîdî düşünce geleneğinin ayırt edici vasfı aklın kullanımındaki usul farklılığıdır.

3.2. Grup Dışı İnançlara Bakış

Matürîdî düşüncenin taraf olduğu mezhep içi çatışma alanları olduğu gibi diğer mezhep ve din mensuplarına dönük söylemleri de mevcuttur. Ehli Sünnet çatısı altında iki önemli ekolden biri olan Matürîdîlik, Ebu Hanife'nin izinden giderek (Hanîfe, 2016, 1/43) Ehl-i Kible'nin tekfir edilemeyeceği ilkesini benimsemiştir (Matürîdî, 2017, 1/535). Bu *öğreti*, büyük oranda Müslümanlar arasında meydana gelebilecek küfür ile itham etme ve akabinde çatışmaya giden yolları kapamaktadır. Ancak bu öğretiye rağmen mezhebe ait düşüncenin sınırlarında, diğer

mezheplerle yaşanan çatışmalarda, küfür ile ithamın gerçekleştiği görülmektedir. Örneğin; Allah'ın sıfatları, Halku'l-Kur'an, Ruyetullah, gibi meselelerde tekfir, bir çatışma unsuru haline gelmiştir. Ali el- Kârî bu tarz bir çelişkiyi çözmek adına tekfir fikrini Fakih Hanefilere has göstermektedir. Zira Fakih Hanefiler, daha çok fetvalar üzerinden muhataplarını küfür ile itham etmişlerdir. Bu grup içi fakih-mütekellim çatışması kapsamında mantıklı bir izah olarak yorumlanabilir. Ancak bu açıklama, sayılan konularda Mütekellim Hanefilerin kelimâ görüşlerinde tekfire başvurmaları nedeniyle geçerliliğini yitirmektedir. Çatışmayı körükleyen bu sürecin temel nedeni mezhebi farkındalık veya başka bir deyişle mezhep taassubudur (Karaağaç, 2013: 173; 182).

Diğer dinler hakkında İmam Matürîdî hak ve batıl din ayrımını benimsemektedir. Hak din son olarak gönderilen ve diğer dinleri de kapsayıcı olan İslam'dır. Zira Matürîdî'ye göre hak olarak tabir edilecek dinin ortak özelliği tevhid inancıdır. Bu yönüyle tevhidi bozan veya şirk içeren inançlar küfür kategorisinde değerlendirilir. Ehl-i Kitap olan Yahudi ve Hristiyanlara inen vahiy tahrif edilmeden önce aynı kaynaktan yani Allah'tan gelmiştir. Ancak İmam, bu inanç grubunun, dinlerini tahrif ederek mü'min sıfatını kaybettiklerini söylemiştir. Bununla birlikte Ehl-i Kitap'ın tebliğ noktasında müşriklere oranla daha ılımlı bir grup olacağını belirtmiştir (Matürîdî, 2019, 6/356-357; Önal, 2013, 177-180). Bu yönüyle Matürîdî düşünce İslam'ın dışındaki dinler hakkında düşmanca bir tavır sergilememektedir. Ancak hak ve batıl din ayrımı diğer dinleri dini alanda rakip düşünce konumuna getirmektedir. Kelam ilminin diğer dinlerde var olan inançlara dair reddiye tarzı tezleri bunun göstergesi olarak düşünülebilir. Bununla birlikte Matürîdî düşünceye göre Ehl-i Kitap ile ilişkilerde tebliğ yapılırken cahil kimselerle değil, din bilginleri ile ve güzel bir üslupla, akli ve nakli deliller getirilerek münazaralar gerçekleştirilmelidir (Matürîdî, 2019, 11/155; Kaplan, 2014, 72). Bu yönüyle Matürîdî düşünce ideolojik bir çatışmanın, fiili çatışmaya dönme ihtimalini azaltmaktadır. Ancak grup dışı inançlara ve grup içi çatışmaya bakış noktasında *sistem bağlamlarının*⁴ bir göstergesi olarak hoca-kurucu lider veya öğrenci- sistemleştiren lider şeklinde ikili fikri çatışmaların varlığı açıktır.⁵

3.3. Dine Girme veya Dinden Dönmeye Dair Takınılan Tavrı

İslam hukukunda bir insanın İslam dinini kabul etmesinden sonra herhangi bir sebeple bu dine inanmaktan vazgeçmesi durumunda dinden dönme sürecine *irtidad*, bunu yapan kişiye de *mürted* denmektedir (İnce, 2008, 91). Matürîdî anlayışa göre herhangi bir kimseye İslam dinine inanma noktasında zorlama yapılamaz. Bu çerçevede Maturîdî, Allah'ın insanlara vermiş olduğu akıl ve temyiz gücünü insanların Allah'ı bulması için yeterli bir araç şeklinde ifade ederek imanun zorlamayla olmayacağını temellendirir (Matürîdî, 2019, 2/184; Ak, 2008, 73-74). Bununla birlikte dine girme konusunda özgür olan bireyler, İmam Matürîdî'ye göre dinden dönme noktasında da özgürdür. Ancak klasik fıkıh kitaplarımızda Hanefî Fakihlerin de kabul ettiği üzere dinden dönen mürtedin cezai müeyyideye tabi tutulması söz konusudur

⁴ Karşılıklı çatışma ihtimali olan birimler arasında **sistem bağlamları** olarak adlandırılan alt-üst ilişkileri bulunabilmektedir. Hocalar ve öğrencileri arasında yaşanabilecek bir çatışma buna örnektir.

⁵ Matürîdî düşünce içerisinde bu tarz bir hoca- öğrenci fikri çatışma sūfliğe bakış noktasındadır. Ebu İshak İbrahim b. İsmail b. Ebi Nasr esSaffar el-Ensari el-Vabili el-Buharî İmam Matürîdî'nin öğrencilerinden olmakla birlikte sūfi olarak bilinmektedir (Kutlu, 2003, 11). Aynı şekilde Ali b. Said Ebu'l Hasan er-Rustuğfenî ise usul ve furu konularında içtihad etme noktasında hocasından ayrı düşünmektedir (Bulut, 2009, 144).

(Merginânî, 1/457). Burada Matürîdî'ye göre ceza ya sebep olacak fiil bireysel olarak dinden dönmek değil Müslüman topluma karşı yapılacak düşmanca tavidir. Bu sebeple Matürîdî halifelikleri dönemlerinde Hz. Ali'nin dinden dönenlerle savaşmaması ancak Hz. Ebubekir'in savaşması kararları noktasında Hz. Ali'nin tavrına daha yakın durmaktadır. Maturîdî düşüncenin iman ile ilgili konularda *grup sınırlarını* ve *öğreti setini* akıl temelli bir yaklaşım çerçevesinde, çatışma değil özgürlük prensibi üzerine kurguladığı görülmektedir. İman bağlamında Matürîdî düşüncenin savlarının, daha özgürlükçü ve yumuşak oluşuna, iman ve amel ayrımı meselesinde de görüleceği üzere ekolün mensuplarının ve hitap ettiği çevrenin mevâlî yani Arap olmayan Müslümanlardan oluşmasının etkili olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda mevâlînin; sosyolojik anlamda dinin pratik boyutu ile amelde 'profesyonel Müslüman' olan Arap Müslümanlara karşı kaybettiği mevziyi, teolojik prensipler ortaya koyarak iman üzerinden sağlamlaştırdığı dile getirilmektedir (Evkuran, 2014, 402) . Bu şekilde *güç eşitsizliğinin* dengelendiği ifade edilebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Çatışma kavramı, sosyolojik düşünümde oldukça geniş bir yer edinmiştir. Kurucu sosyologlardan itibaren hem bir kuram ve ekolün adı hem de birçok başka sosyolojik analizin konusu haline gelmiştir. Kuram haline gelen çatışma olgusu incelendiğinde en az iki taraf arasında farkındalık, yoğunluk, yönetmelik, saflık ve güç eşitsizliği olmak üzere beş bileşen etrafında değişik durumlar ve şartlar çerçevesinde incelendiği ifade edilebilir. Çatışmanın karakteristik özellikleri olarak taraflar arasında sınırların keskinliği, organize olma derecelerinde fark ve grup içi sistem bağlamları sıralanabilir. Bu özellikler bağlamında çatışmanın din ile olan ilişkisi de oldukça önemlidir. Zira din, çatışmayı tetikleyebilecek sayılan tüm bileşen ve karakteristik özelliklerde, kaynak rolü üstlenebilir. Aynı zamanda inançlar, tüm bu süreci çatışma değil uzlaşma ile bitirebilecek olan öğretiler seti ve söyleme de sahiptir. Bu anlamda bir dine inananların bu öğreti seti üzerinden ötekini tanımlayacağı ifade edilmelidir. Tam da bu noktada İslam dininde Matürîdî yorumun din ve çatışma ilişkisinde sahip olduğu farklı pozisyon ön plana çıkarılmıştır.

Çalışmada bir kelim ekolü olarak Matürîdî İslam yorumunun kendi sınırlarını, öteki din yorumlarına karşı belirgin olarak ortaya koyduğu görülmüştür. Bununla birlikte bu ekolün, karşıt görüşlerle fiili bir çatışmadan ziyade ilmi bir tartışmayı uygun gördüğü ifade edilebilir. Her ne kadar İslam'ın diğer kelim yorumlarına nazaran daha kapsayıcı bir din anlayışına sahip olursa da Hanefî mezhebinin grup içi (Fakih- Mütakellim Matürîdîler) yorum farklılıkları nedeniyle Matürîdî anlayışın, fikrî (yer yer görevden alma, sürgün gibi fizikî müdahalelere varan) çatışma alanlarına sahip olduğu söylenebilir. Ancak grup dışı mezhep ve düşüncelere karşı özellikle Fakih Hanefîlerin çatışmacı tutumundan bahsedilebilir. Günümüz Müslüman coğrafyada sıkça karşımıza çıkan tekfir olgusuna karşı Matürîdî mezhebinin yaklaşımı uzlaşmaz çatışmacı tavrın oldukça uzağındadır. Matürîdî düşüncenin, özellikle Mütakellim Matürîdîlerin sosyal çatışmayı minimize etmeyi sağlayacak akli, sosyolojik şartları ön plana alan tevhid düşüncesini merkeze koyan din anlayışı, Müslüman toplumlar açısından fiili çatışmaların önüne geçilmesinde önemli bir enstrüman olarak görünmektedir.

Kaynakça

Ak, Ahmet. *Büyük Türk Alimi Maturidi ve Maturidilik*. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi - Malatya: Bayrak Matbaası, 1. Basım, 2008.

Akdoğan, Ali - Sungur, Erol. "Postmodern Ortamda Dindarın Değişen Giyim Anlayışı (Başörtüsü ve Tesettür Örneği Üzerinden Kimlik Tartışması)". *Erzincan Üniversitesi Sosyal*

Bilimler Enstitüsü Dergisi 9/1 (15 Haziran 2016), 67-78.

<http://dergipark.org.tr/tr/pub/erzisosbil/258794>

Aktay, Yasin (ed.). "Dindarlığın Boyutları Üzerine". çev. M. Emin Köktaş. *Din sosyolojisi*. 252-272. Vadi Yayınları 244. Ankara: Vadi Yayınları, 3. bs., 2007.

Aktay, Yasin - M. Emin Köktaş (ed.). *Din Sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yayınları, 3. bs.

Aydinalp, Halil. "İntihar Eylemlerinde Dinin Anlamı ve Sınırları". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (05 Mart 2014), 129-146. <https://doi.org/10.15370/muifd.44816>

Aydinalp, Halil. "Sosyal Çatışma ve Din". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (01 Haziran 2010), 187-215. <http://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/162810>

Azamat, Nihat. "Kalenderiyye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 24/253-256. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalenderiyye>

Bourdieu, Pierre. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. çev. Richard Nice. England: MA: Harvard University Press, 1979.

Bulut, Mustafa. "İmam Matürîdi, Hocaları ve Öğrencileri". *Hikmet Yurdu Dergisi* 2/3 (2009), 137-145.

Büyükkara, Mehmet Ali. "Dini Gruplaşmanın Doğası: Kişilikler, Zihniyetler, Cemaatler, Mezhepler". *İlahiyat Akademi* 5 (15 Temmuz 2017), 37-58.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilak/434404>

Colins, Randall. "Çatışma Kuramı Maddesi". (1. bsk.). ed. Massimo Borlandi. İletişim yayınları 1580. İstanbul: İletişim, 2011. 2011 AD 7936.

Çağlar, Bakır. "Türkiye'de 'Laikliğin Büyük Problemi' Laiklik ve Farklı Anlamları Üzerine". *Cogito*. 111-118. 94. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 8. bsk., 1994.

Demir, Abdullah. "Farklı Ebu Hanife Tasavvurları: Fakih ve Mütetekellim Hanefiler Örneği". *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân'ı Velî Sempozyumu*. C. 1. Kastamnu: Kastamonu Üniversitesi Matbaası, 2017.

Demir, Abdullah. "Mâtürîdî Âlimi Ebû İshâk Zâhid es-Saffâr'ın Kelâm Müdâfaası". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 20/1 (15 Haziran 2016), 445-502. <https://doi.org/10.18505/cuifd.12582>

Demir, Ömer. "Çatışma Kavramı". *Prof. Dr. Ömer Demir*. 2020. Erişim 23 Nisan 2020. <http://omer-demir.net/sosyal-bilimler-sozlugu/>

Duman, Ali. *İmam Matürîdî ve Matürîdilik Özel Sayısı*. "İmam Matürîdî, Hayatı, Eserleri ve İslam Düşüncesindeki Yeri". *Hikmet Yurdu Dergisi* 2/4 (2009), 109-126.

Ecer, Vehbi. *İmam Matürîdî ve Matürîdilik Özel Sayısı*. "Matürîdî'nin Türk Kültüründeki Yeri". *Hikmet Yurdu Dergisi* 2/4 (2009), 91-107.

Evkuran, Mehmet. "Bir Kriz Teolojisi ve Toplumsal Hareket Olarak Selefilik / Salafism as a Crisis Theology and Social Movement / الحركة أزمة كمتعقد السلفية". *İlahiyat Akademi* 1-2 (19 Ekim 2015), 71-90. <http://dergipark.org.tr/tr/pub/ilak/106561>

Evkuran, Mehmet. "Hanefî-Maturudî Kelam Sistemi Üzerine -Bir Kelâm Sosyolojisi Denemesi-1". *Eskiyeni* 25 (07 Temmuz 2012), 14-30. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyeni/425730>

Evkuran, Mehmet. "İslam'da Eşitlik ve İtibar Talebinin Teolojik Dili". *Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı*. 395-403. İstanbul: Doğu Araştırmaları Merkezi, 2014.

Foucault, Michel. "Orders of Discourse". *Social Science Information* 10/2 (1971), 7-30. <https://doi.org/10.1177/053901847101000201>

Frazer, Owen - Friedli, Richard. "Approaching Religion in Conflict Transformation: Concepts, Cases and Practical Implications". *Peacemakers* (blog), 16 Eylül 2015. <https://www.peacemakersnetwork.org/approaching-religion-in-conflict-transformation-concepts-cases-and-practical-implications/>

Gunderson, Cory. *Islamic Fundamentalism*. Scientific Analysis. World in Conflict. United

- State: ABD & Daughters, 2004. ABD & Daughters. www.abdopub.com
- Habermas, Jurgen. *Knowledge and Human Interests*. Cambridge: Polity, New Ed edition., 1986.
- Hanîfe, Ebu. *İmam-ı A'zamın Beş Eseri*. 1 Cilt. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 12. Basım, 2016.
- İnce, Abdullah. "Çatışma Kuramı Bağlamında Din: Çetin Özerk Örneği". *JASS* 6/2 (2013), 613-628. http://dx.doi.org/10.9761/jasss_608
- İnce, İrfan. "Ridde". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 91-93. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2008. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ridde>
- İşcan, Mehmet Zeki. "İmâm Mâtürîdî'nin Temel Dini Görüşleri ve İslâmî Düşüncede Yenilik". *Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı*. İstanbul: Doğu Araştırmaları Merkezi, 2014.
- Kalaycı, Mehmet. "18. Yüzyıl Osmanlı Dinî Düşüncesinde Mâtürîdîlik Vurgusu: Hanefîlikten Mâtürîdîliğe Giden Sürece Dair Bir Tahlil". ed. Ahmet Hamdi Furat. 2/47-95. 53. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2018. <https://www.kitapyurdu.com/kitap/sahni-semandan-darulfununa-osmanlida-ilim-ve-fikir-dunyasi-/423635.html>
- Kaplan, İbrahim. "Mâtürîdî'de Din ve Vicdan Hürriyeti". *Uluğ Bir Çınar İmam Maturidi*. 69-75. İstanbul: Doğu Araştırmaları Merkezi, 2014.
- Karaağaç, Hilmi. "Ehl-i Sünnet'e Göre Tekfir Problematikliği". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (31 Aralık 2013), 163-186. <http://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniilah/36794>
- Karadaş, Cafer. "Kerrâmiye ve İtikâdî". *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 5/2 (25 Ocak 2009), 0-62. <https://doi.org/10.18317/kader.21313>
- Karlı, Nilüfer. "Türkiye'de Laikliğin Konumu". *Cogito- Laiklik*. 1/23-32. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 8. Baskı., 1994.
- Kriesberg, Louis. *The Sociology of Social Conflicts*. Syracuse University İn The United State Of America: Prentice Hall, Inc., 1. bsk., 1973.
- Kutlu, Sönmez. "Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini: İmâm Mâtürîdî". *Dini Araştırmalar* 5/15 (2003), 5-28.
- Marx, Karl. *Ekonomi Politikin Eleştirmesine Katkı*. çev. Sevim Belli. Ankara: Sol, 4. Baskı., 1970.
- Matürîdi, Ebu Mansur. *Kitabü't-Tevhid / Açıklamalı Tercüme*. çev. Bekir Topaloğlu. 1 Cilt. Ankara: İsam Yayınları, 10. Basım, 2017. <https://www.kitapyurdu.com/kitap/kitabuttevhid--aciklamali-tercume/97458.html>
- Matürîdi, Ebu Mansur. *Te'vilatül Kur'an Tercümesi*. ed. Yusuf Şevki Yavuz. çev. Fadıl Ayğan. 17 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2019.
- Matürîdi, Ebu Mansur. *Te'vilatül Kur'an Tercümesi*. ed. Yusuf Şevki Yavuz. çev. Fadıl Ayğan. 17 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2019.
- Matürîdi, Ebu Mansur. *Te'vilatül Kur'an Tercümesi*. ed. Yusuf Şevki Yavuz. çev. Bekir Topaloğlu - Kemal Sandıkçı. 17 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2019.
- Merginânî, Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*. 2 Cilt. Lübnan: Darü'l-Erkam, ts.
- Mitchell, Christopher R. "Conflict, Social Change and Conflict Resolution. An Enquiry". *Social Change and Conflict Transformation*. ed. David Bloomfield vd. 5. Berghof Research Center-Berlin: Berghof Research Center for Constructive Conflict Management, 2006.
- Önal, Recep. "Matürîdi'ye Göre Dinlerarası Diyalog: Ehl-i Kitabın Kurtuluşu". *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 11/2 (11 Temmuz 2013), 139-180. <https://doi.org/10.18317/kader.47200>
- Özcan, Hanifi. *Türk Düşünce Hayatında Matürîdîlik*. Cedit Neşriyat, 2012.
- Özdeş, Talip. "Mâtürîdî İslam'ın Seküler Yorumuna Temel Oluşturabilir mi?" *Milel ve Nihal* 7/2 (01 Haziran 2010), 31-52. <http://dergipark.org.tr/tr/pub/milel/128079>

Shakak, Israel - Mezvinsky, Norton. *İsrail'de Yahudi fundamentalizmi*. ed. Haldun Şeker. İstanbul: Düşün Yayınları, 2016.

Slattery, Martin. *Sosyolojide Temel Fikirler*. çev. Ümit Tatlıcan. Sentez Yayım Ve Dağıtım Tic. San. A. Ş., 2007.

Tekin, Mustafa. "Dinî Düşünce Çeşitliliğinin Dinî-Toplumsal Tezahürleri Olarak Mezhepler / Sects as Religious-Social Reflections of Diversities in Religious Thoughts". *İslami Araştırmalar/ Journal of Islamic Research* 29/2 (2018), 231-240.

Turner, Jonathan. "Çatışmacı Yaklaşımın Kökenleri". çev. Ümit Tatlıcan. *The Structure of Sociological Theory*. Wadsworth Publishing Company, 1991.
[http://www.umittatlican.com/uploadsF/1/Catismaci-Yaklasimin-Kokenleri--Jonathan-H.-Turner-\(1991\).pdf](http://www.umittatlican.com/uploadsF/1/Catismaci-Yaklasimin-Kokenleri--Jonathan-H.-Turner-(1991).pdf)

Wach, Joachim. *Din Sosyolojisi*. çev. Ünver Günay. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1. Basım, 1995.

Wach, Joachim. *Din Sosyolojisine Giriş*. çev. Battal İnandı. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1. Basım, 1987, 187.

Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları*. ed. H. H. Gerth - C. Wrights Mills. çev. Taha Parla. İstanbul: İletişim, 6. bsk.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Ebu Mansur el-Matürîdî". *Te'vilatül Kur'an Tercümesi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2019.